

KATOLIKUS EGYHÁZI TÁRSADALOM
MAGYARORSZÁGON A 19. SZÁZADBAN

PÉCSI EGYHÁZTÖRTÉNETI MŰHELY 13.

**KATOLIKUS EGYHÁZI TÁRSADALOM
MAGYARORSZÁGON
A 19. SZÁZADBAN**

META KÖNYVEK

Kiadja a META Egyesület
7635 Pécs, Szurdok dűlő 3/E 1/3.

Jelen kötet a 2019. szeptember 19–20-án rendezett
egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata.

A kötet megjelentetését az NKA támogatta.

A borítón Bárdos Remig pannonhalmi főapát pásztorbotja látható.

A képet a Pannonhalmi Főapátsági Múzeum
szíves engedélyével közöljük. A fényképet Áment Gellért készítette.

A kötetet szerkesztette:
CSIBI NORBERT – FORGÓ ANDRÁS – GÓZSY ZOLTÁN

ISBN 978 615 6223 03 6

ISSN 2631-0341

Műszaki szerkesztő: Vértési Lázár
Felelős kiadó: Varga Szabolcs

Pécs, 2021

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

Főpapok és kanonokok

Zakar Péter: A katolikus püspöki kar cseréje (1848–1852)	13
Fazekas Csaba: Rimely Mihály pannonhalmi főapát (1842–1865) konzervatív katolicizmusa.....	43
Dobszay Tamás: Káptalani követek a rendi országgyűlés utolsó évtizedeiben ..	63
Karlinszky Balázs: A veszprémi székeskáptalan kanonokjai 1777 és 1917 között. Származás, pályafutás, karriertípusok	77

Alsópapság

Góczy Zoltán: A katolikus alsópapság a 19. század első felében	149
Bárth Dániel: Három pap – három attitűd. Századokon átívelő papi életutak keresztzései és elágazásai	199
Tengely Adrienn: Az egri egyházmegyei papság hitéleti reformjavaslatai 1848-ban	231
Csibi Norbert: A papság rekrutációja a pécsi egyházmegyében a 19. század második felében. A pécsi püspöki szeminárium és hallgatói (1870–1914) ...	287
Rada János: Plébánosok és káplánok az egyházi kérdések vitájában (1867–1873)	303

Klérus és világi társadalom

Tamási Zsolt: Az erdélyi katolikus egyházmegyei papság társadalmi szerep- vállalása és tervei az 1848-as zsinati készületek dokumentumai alapján	325
Bednárík János: Egyháztanácsok, iskolaszékek. A katolikus papság és a falusi társadalmak viszonyának változása a dualizmus korában	369

Gyöngyössi Orsolya: Szokások, keretek és szerepek. Római katolikus templomszolgák a 19. század végén	385
Janka György: A magyar görögkatolikusok önszerveződése a 19. században ...	399

Művelődés, kultúraszervezés, kulturális törekvések

Vaderna Gábor: A katolikus egyházi értelmiség dilemmái a modernitás indulásakor. Az egyházalapító eposzok példája	433
Bárány Zsófia: Sajtó, nyilvánosság és a katolikus papság középső rétege, 1819–1845	463
Klestenitz Tibor: A klérus és a nyilvánosság a 19. század második felében	487
Schmelcz-Pohánka Éva: A magyar katolikus könyvtári személyzet hármas rendszerének kialakulása a 19. században	507
Névmutató	521

ELŐSZÓ

A Pécsi Egyháztörténeti Intézet, majd a Pécsi Egyháztörténeti Műhely 2016-tól kezdve hirdetett konferenciasorozatot a magyarországi (katolikus) egyházi társadalommal kapcsolatos történeti, fogalmi, strukturális kérdések tisztázására, illetve a témakörrel kapcsolatos kutatások generálására és összegzésére. A koncepció szerint az egyes szimpóziumok, illetve az ezekből készült tanulmánykötetek kronológiai rendben, évszázadonként haladva követik egymást. Ezzel kapcsolatban óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy az évszázados szakaszolás alkalmas-e az egyházi társadalommal kapcsolatos tendenciák, változások érzékeltetésére, vagy érdemes volna inkább belső cezúrákat meghatározni. A sorozat egysége miatt azonban kitartottunk az évszázados felosztásnál. Ezzel kapcsolatban éppen a 19. század esetében merül föl a legtöbb bizonytalanság: a század első harmadában számos korábbi tendencia él tovább, leginkább a jozefinizmus hatásait lehet tetten érni, az egyházzal kapcsolatos diskurzus is erőteljes korrelációban áll a posztjozefinista trendekkel, és megkerülhetetlen a felvilágosodás kihívása is. 1848–1849 eseményei hangsúlyos cezúrákat jelentettek, új témák, új szempontok kerülnek előtérbe, a század második fele pedig fontos társadalmi, kulturális, művelődési és felekezeti változások időszaka. Míg a 18. századot és a 19. század első évtizedeit az állam és az egyház szoros kapcsolata jellemezte, a század közepétől egyre erőteljesebb az egyházzal szembeni kritika és a szekularizáció: az élet különböző területei kerülnek ki a vallás általi meghatározottságukból. A 19. század számos fontos változást hozott az egyházi társadalom egyes rétegeiben, mely részükről folyamatos alkalmazkodását követelt. A létrejövő polgári állam, a polgárosodó társadalom, a kialakuló világ- és nemzetgazdaságok, a modern ideológiai áramlatok, a társadalmi kataklizmák mind hatással voltak a papság és a szerzetesség saját társadalmi szerepéről alkotott felfogására. A tudományos fejlődés, a modernizáció, a nagyvárosi élethelyzetek, a kor megoldatlan szociális problémái, az elvallástalanodás tapasztalata mind válaszokra készítették az egyházi társadalom különböző rétegeit, melyek a 19. század második felére komoly társadalom-

szervező tevékenységbe kezdtek. Az, hogy ezeknek a kihívásoknak mennyiben tudtak megfelelni, nagyban múltott a hierarchia felsőbb szintjeinek válaszain, a papság szociális és műveltségi állapotán, a papképzés esedékes reformján, a szerzetesrendek átszervezésén, és a világi hívek „mozgósításán. A változások a valósággyakorlatot és az egyházakhoz fűződő viszonyt egyaránt érintették, és mindez értelemszerűen a katolikus egyházi társadalomra is hatással volt. Olyannyira, hogy tisztázásra szorul az is, hogy az egyházi társadalom esetében mely kategóriákban, mely csoportokban kell/lehet egyáltalán gondolkodni a 19. században.

Előző kötetünkben Gárdonyi Máté a 18. századot vizsgáló tanulmányában mutatott rá a „mályuszi” értelemben vett klerikus társadalom, illetve a laikusokat is magában foglaló egyházi társadalom közötti különbségekre.¹ E két kategória együttes vizsgálata elsősorban módszertani kihívás, amit a rendelkezésre álló forrásbázis is behatárol. Az egyházigazgatás vagy akár az állami egyházpolitika tendenciái, aktuális stratégiái, valamint az egyházszervezet strukturális jellemzői jelentős mértékben meghatározzák az egyházi funkciókat ellátó cselekvőket és az általuk létrehozott/koordinált csoportokat.²

A sorozat eddigi kötetei plasztikusan mutattak rá arra a helyzetre, hogy még azokban az időszakokban is, amikor az egyház „erőtlen klerikalizáción ment át”, akkor is aktívan jelen van a világi társadalom, és szerepeit, funkcióit lehetőség szerint érdemes megragadni, feltárni,³ mivel – ahogy Gárdonyi fogalmaz – „az egyházi joghatóság alá tartozó és liturgikus funkciókat is ellátó iskolamestereket, vagy a helyi társadalom más 'egyházközei' szereplőjét kortársaik a maguk szférájában az egyház képviselőinek tekintették.”⁴ A 16–18. századot tárgyaló kiadványaink betekintést nyújtottak a laikusok egyházi szerepébe. Míg a kora újkori sajátosságoknak megfelelően elsősorban a művelődés aktoraira terjedtek ki a vizsgálatok, előkerült a közösségek szerepe is. A 19. század (főleg annak második fele) ebben a tekintetben különösen speciális képet mutat, laikusok hálózata épül ki fokozatosan

¹ GÁRDONYI Máté: *A 18. századi „egyházi társadalom” vizsgálatának lehetőségei.* In: FORGÓ András – GÖZSY Zoltán (Szerk.) *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században.* Pécs, 2019. 25–26.

² GÁRDONYI, *A 18. századi... i. m.* 27.

³ FAZEKAS István: *Bevezetés helyett: katolikus megújulás a győri egyházmegyében a XVI-XVII. században.* In: *Uő. A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon.* Győr, 2014. 17. Idézi: GÁRDONYI, *A 18. századi... i. m.* 27.

⁴ GÁRDONYI, *A 18. századi... i. m.* 27.

egyházi, egyházhoz közeli feladatokkal. Ennek megfelelően jelen kötetnek is igazodnia kellett e tendenciákhoz.

A jelentékeny világi szerepvállalás vizsgálata tekintetében szemléletmozdító az a kurrens megközelítés, amelyet Bánkuti Gábor adaptált a 19. századi viszonyokra a konferenciát megnyitó előadásában. Eszerint az egyház égisze alatt vagy ahhoz kapcsolódva intézmények, önállóan működő egységek vagy személyek olyan hálózatot alkotnak, amely szervezeti struktúráként az egymással is versengő kommunikációs közösség vagy milió modelljében ragadható meg.⁵ Azaz, az egyház működésének nem mellőzhető sajátossága az *intézményi heterogenitás*, amely meghatározza az egyházon kívüli tényezőkkel, szereplőkkel (társadalom, állam) való interakciót, mozgásteret, cselekvési képességet is. Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a „működést” vizsgálva hálózatként tekintsünk az egyházra, amelynek szereplői egymással lazább-szorosabb kapcsolatban állnak. Így nem ütközik ellentmondásba az a tény sem, hogy az egyház ágens-szerepét vizsgálva a sokszínűség, sokhangúság, a többféle állásfoglalás megnyilvánulásaival kell szembenézni. Az intézményi sokféleség nem mond ellent az Egyház egységének, hanem – pl. politikai értelemben – inkább jelentőséget kölcsönöz neki.⁶ Az egyes szereplők megnyilvánulásainak együttes vizsgálata pedig arra utal, hogy ez az autoritás kölcsönös erősítésére is lehetőséget kínál.

Ennek megfelelően a kötet szerkesztésekor tudatosan ügyeltünk a szűkebb és a tágabb értelemben vett egyházi társadalom együttes megjelenítésére. A korábbiaktól eltérően külön fejezetet kapott a klérus és a világi társadalom kapcsolata, míg a többi fejezet jórészt az előző két kötet felosztását követi a főpapok és kánonokok, az alsópapság és az egyház kulturális tevékenységét bemutató egységekkel. További különbség a korábbiakhoz képest, hogy nem szerepel a kötetben külön a szerzetességet tárgyló fejezet. Ez azonban nem a szerkesztési koncepció, hanem a hiányos kutatási eredmények következménye. Ugyancsak a kutatási eredményeknek köszönhető – ezúttal pozitív eredménnyel – hogy a kötet tanul-

⁵ SCHNOOR, Antje: *Gehorchen und Gestalten. Jesuiten zwischen Demokratie und Diktatur in Chile (1962–1983)*. Frankfurt am Main – New York, 2016.

⁶ BÁNKUTI GÁBOR: *Intézményi heterogenitás és cselekvési környezet. A katolikus egyház szerepei 1956-ban*. In: Vakvágány. Szerk.: HORVÁTH Gergely Krisztián, MTA-BTK – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2018. 539–554.

mányai között hangsúlyosan szerepel az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc és a katolikus egyház kapcsolata.

Kötetünk borítóján egy Matthias Schön bécsi ötvösmester készítette pásztorbot látható, amelyet Bárdos Remig pannonhalmi főapát (1920–1932) viselt főpapi jelvényként.⁷ Az 1805-ben készült liturgikus tárgy, amelyet az 1885-ben a bencés rendbe lépett főapát használt a 20. század elején, egyrészt jelképesen átfogja kötetünk tanulmányainak évkörét, másrészt átvezet minket a katolikus egyházi társadalom következő korszakába.

a szerkesztők

---

⁷ <https://gs.hu.museum-digital.org> (Letöltés: 2021. 04. 27.)